

*Попова М.В.,**аспірант кафедри менеджменту,**Запорізький національний технічний університет*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Анотація. У статті здійснено аналіз змісту механізму структурних трансформацій реального сектору економіки регіону. Розглянуто його основні складники та особливості інструментів. Запропоновано теоретичну схему механізму структурної трансформації реального сектору економіки регіону.

Ключові слова: регіон, реальний сектор економіки, структура, трансформація, механізм структурних трансформацій.

Постановка проблеми. Сучасні кризові явища у світі суттєво впливають на економічну ситуацію в країнах та створюють нові вимоги до структури економіки, передусім реального сектору, який є основою розвитку інших галузей та забезпечує більшу стійкість до зовнішніх факторів, конкурентоспроможність та економічний розвиток. Надто гостро це питання постає у зв'язку з необхідністю проведення реструктуризації економіки окремих регіонів у пострадянських країнах, у тому числі Україні, оскільки здебільшого їх структура реального сектору економіки й досі залишається архаїчною та не відповідає сучасним потребам розвитку. Концентрація уваги на регіональному рівні зумовлюється й тим, що саме регіони є основною рушійною силою для розвитку економіки через велику ефективність та швидкість проведення заходів із реструктуризації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти означеної проблеми розглядаються багатьма вченими. Так, питанню структурної трансформації національної економіки та її механізмів присвячено праці С.А. Єрохіна [1], О.А. Мельниченко та В.М. Миколюка [2], Ю.М. Чайки [3; 4], А. Пікуса [5]. Теоретичним питанням структурної трансформації економіки регіону присвячені праці Н.А. Кухарської [6], В.Б. Цехановича [7], В.І. Ляшенка, Л.Г. Червоної, Л.М. Кузьменко [8], а питання механізмів такої трансформації розглянуто С.А. Мазуром [9], П.С. Усатим та О.С. Белокриловою [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість праць, питання механізму структурних трансформацій економіки регіону потребує подальшого дослідження, оскільки здебільшого розглядаються окремі елементи механізмів трансформації і відсутнє представлення механізму як єдиного цілого. Отже, питання структурної трансформації саме реального сектору економіки є мало розглянутими та дискусійними.

Мета статті полягає у визначенні сутності та змісту механізму структурних трансформацій реального сектору економіки регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд сутності та змісту механізму структурної трансформації реального сектору економіки регіону необхідно розпочати з розуміння поняття структурних зрушень та їх розгляду через реальний сектор економіки. Так, П.С. Усатим та О.С. Белокриловою

загалом поняття структури економіки трактується як система відтворення валового внутрішнього продукту (ВВП), що складається з господарчих елементів (при цьому вона характеризується, перш за все, з кількісного боку згідно із часткою та питомою вагою, яку займає та чи інша галузь (підприємство, інші елементи) у системі виробництва, розподілу та споживання ВВП та національного доходу). Структурні зрушення в економіці, своєю чергою, розглядаються ними як зміни матеріально-речової (галузевої, відтворювальної, технологічної) та соціально-економічної побудови економічної системи, взаємозв'язків між її елементами, які призводять до зміни матеріально-речових (еволюційних) та соціально-економічних (революційних) системних якостей [10]. Також вони зазначають, що структурні зрушення проявляються у формі зміни положення елементів, пропорцій, часток та якісних характеристик економічної системи [10]. Таке розуміння структурних зрушень дає змогу розглядати структурні трансформації реального сектору економіки регіону передусім як зміну часток (пропорцій) галузей реального сектору економіки регіону. Зважаючи на те, що реальний сектор економіки розглядається як економічна діяльність зі створення речових благ і матеріальних послуг, за допомогою яких здійснюється задоволення суспільних потреб [11, с. 218], то означене визначення можна поглибити до його розуміння як зміни пропорцій виробництва різних видів товарів та матеріальних послуг на регіональному рівні.

Загалом термін «механізм» в Економічному словнику трактується як: «1. система ланок, пристрій, спосіб, які визначають порядок певного виду діяльності; 2. внутрішній пристрій машини, устаткування тощо – система певних ланок та елементів, що приводять їх у дію, тобто перетворюють рух одних ланок у необхідний рух інших; 3. система прямих і опосередкованих взаємозв'язків між економічними явищами і процесами, передусім між їх протилежними сторонами, а також між підсистемами й елементами, які виникають у різних типах економічних системах та між ними (за наявності комплексу умов). Теоретичним вираженням М. економічного є відповідна система взаємозв'язків між економічними законами і категоріями» [12, с. 496]. Таке розуміння механізму дає змогу говорити, що його розгляд необхідно проводити з двох основних позицій – із погляду суб'єкту та об'єкту означеного механізму та основних засобів їх взаємозв'язку, тобто інструментів та методів означеного механізму.

Саме з означених позицій різними авторами здійснюється розгляд механізму структурних трансформацій. Так, С. Дорогунцов та О. Горська визначають механізм структурних трансформацій як зважене поєднання прямого державного регулювання модернізації економіки шляхом міжгалузевого і внутрішньогалузевого розподілу ресурсів, розроблення регіональних програм розвитку на базі місцевого ресурсного потенціалу і управління перебудовою шляхом організації,

фінансування і стимулювання науково-технічних досліджень, середньо- і довгострокового прогнозування [13, с. 11]. Ю. Чайка розглядає механізми структурної трансформації передусім із позицій рушійних сил та факторів, що забезпечують означені трансформації (у першу чергу, механізмів самоорганізаційного розвитку структури економічної системи та механізмів державного регулювання структурного розвитку означеної системи) [3; 4]. А. Пікус, П.С. Усатий та О.С. Белокрилова розглядають означений механізм насамперед через суб'єкти та об'єкти структурних зрушень [5; 10]. Зокрема, останніми він розглядається як ланцюг, що складається із «суб'єктів – інститутів – стратегії – інструментів – об'єктів», де суб'єкти структурних зрушень у вигляді господарчих суб'єктів (від окремого індивідуума до держави), об'єднані в певні господарчі інститути за допомогою певних інструментів у рамках визначеної ними стратегії здійснюють вплив на об'єкти трансформації – сукупність матеріальних елементів економічної структури [10]. С.А. Мазур, своєю чергою, розглядає систему механізмів реструктуризації економіки регіону, яка складається з:

- організаційно-управлінського механізму;
- економічного механізму;
- нормативно-правового механізму;
- інформаційного механізму;
- адміністративного механізму [9, с. 73].

В означеному підході організаційно-управлінський механізм охоплює питання формування інституційної інфраструктури реструктуризації та формування її завдань та обґрунтованості (а отже, охоплює суб'єктів та стратегію трансформації); економічний механізм складається з методів та інструментів, використання яких призведе до реструктуризації; нормативно-правовий механізм включає повноваження та можливості застосування окремих інструментів трансформації регіональними органами влади; адміністративний механізм охоплює переважно питання фінансової підтримки, податкового навантаження, створення дорадчих центрів та інших адміністративних питань переважно державної регіональної політики; інформаційний механізм зводиться переважно до акумулювання статистичних даних щодо показників економічного розвитку регіону [9].

На основі аналізу визначення структурних трансформацій реального сектору економіки та систематизації різних підходів до механізму реструктуризації визначимо механізм структурних трансформацій реального сектору економіки як систему інструментів, що використовуються регіональними органами влади для досягнення певних цілей зі зміни пропорцій виробництва різних видів товарів та матеріальних послуг регіону. Тобто можна запропонувати такі складники означеного механізму (рис. 1):

- суб'єкт – регіональні органи влади;
- об'єкт – реальний сектор економіки;
- інструменти, які використовуються суб'єктами механізму для впливу на об'єкт для досягнення означених цілей.

Найважливішим елементом означеного механізму є саме система зв'язків суб'єкта й об'єкта, яка визначається інструментами, які використовуються в межах останнього. Загальний перелік інструментів, які можуть бути використані під час проведення структурної трансформації економіки, є достатньо широким, це:

- державні та регіональні цільові програми;
- бюджетне фінансування;
- податкове стимулювання;

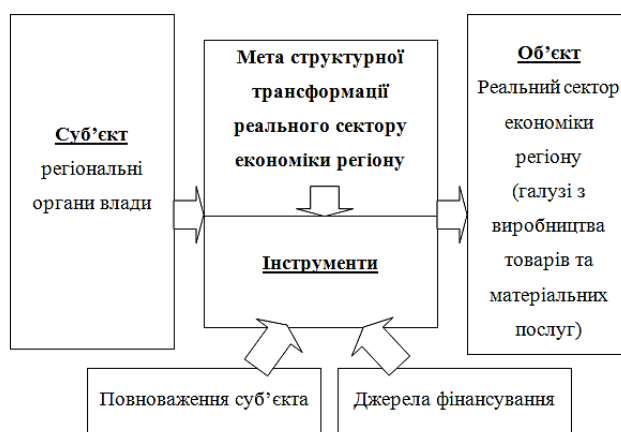

Рис. 1. Схема механізму структурної трансформації реального сектору економіки регіону

- надання державних гарантій за кредити;
- інструменти інвестиційної політики;
- створення спеціальних фондів;
- державні закупівлі;
- формування територій пріоритетного розвитку;
- створення вільних економічних зон;
- створення кластерів;
- створення регіональних інноваційних науково-технічних структур (технополісів, технопарків, бізнес-інкубаторів);
- підтримка інформаційних мереж;
- консалтингова діяльність тощо [1; 6–9].

Усі означені інструменти охоплюють вплив на реальний сектор економіки та можуть бути використані в механізмі реструктуризації. Однак обрання певних інструментів зумовлене визначеною метою та завданнями структурної трансформації (що полягає у визначенні бажаних пропорцій галузей реального сектору економіки та формується на основі аналізу наявної структури, економічного потенціалу, конкурентних переваг, конкретних економічних умов регіону, перспектив розвитку наявних галузей та можливостей розвитку нових), а також, що першочергово, повноваженнями та наявними фінансовими ресурсами регіональних органів влади (хоча в умовах реформи децентралізації, яка зараз проводиться в Україні, суттєво розширено їх повноваження та фінансові можливості, цей фактор залишається одним із вирішальних у процесі обрання інструментів). Також варто відзначити, що більшість європейських країн використовує для проведення структурної трансформації інструменти фінансового стимулювання, а отже, їх використання рекомендується і для реструктуризації реального сектору економіки регіону [8]. Також багатьма вченими здійснено акцент на ефективності та необхідності обов'язкового використання як інструменти реструктуризації створення кластерів, спеціальних економічних зон, регіональних інноваційних науково-технічних структур, що підтверджується українським та закордонним досвідом [7; 8].

Під час розгляду таких інструментів також важливо відзначити, що структура економіки змінюється під впливом багатьох факторів, серед яких Ю.М. Чайка відзначає самоорганізаційні механізми внутрішньої самоорганізації (ціноутворення, конкуренції, нагромадження та перелив капіталу, циклічного розвитку); механізми зовнішньої самоорганізації (валютного регулювання, міжнародної конкуренції, міжнародного переливу капіталу, загальносвітових криз) та зовнішньоорганізаційні

(механізми державного регулювання економіки та механізми регулювання світової економіки організаціями загальносвітового рівня та інтеграційними об'єднаннями) [3]. Також для економіки регіону варто додати чинник регіонального механізму самоорганізації та такі чинники, як науково-технічний прогрес, ефекти структурних зрушень попередніх періодів, природні, техногенні чинники, які також частково можна віднести до самоорганізаційних [2]. Виходячи із цього, у процесі обрання конкретних інструментів необхідно враховувати дію самоорганізаційних факторів та використовувати інструменти, що стимулюватимуть їх позитивну дію [3].

Також важливим аспектом, визначеним у попередніх дослідженнях, є те, що під час розроблення означеного механізму та обранні його інструментів бажаним є використання як теоретичне підґрунтя теорій регіонального розвитку – теорій структурних перетворень, теорій ендегенного зростання (нової економіки зростання), кумулятивного зростання і конкурентних переваг регіону; саме означені групи теорій якнайкраще охоплюють реальний сектор економіки, розглядаючи розвиток економіки та засоби його досягнення [14]. Сутність першої групи теорій (представники – Артур Л'юїс, Холліс Ченері) полягає в аналізі структурних змін і побудові структурної еволюції, через яку повинна пройти кожна країна (регіон) для досягнення самопідтримувального зростання [15, с. 78, 82]. Розгляд цієї групи теорій із погляду реального сектору економіки дав змогу зазначити, що охоплені структурні перетворення передусім стосуються еволюції та розвитку саме реального сектору економіки, тобто дають змогу якнайкраще зрозуміти необхідні напрями його подальшого зростання, а отже, допомагають більш успішно визначити мету та завдання структурної трансформації.

Нова теорія економічного зростання (теорія ендегенного зростання у теоріях регіонального розвитку – Р. Ромер, Р. Лукас, А. Ягідка, М. Діба, С. Кондратюк) ґрунтується на понятті ендегенного зростання та вивчає відмінності у темпах зростання різних країн і факторів, від яких означений ріст залежить [15; 16; 18]. Ця група теорій є найбільш прогресивною й охоплює питання, пов'язані із продуктивністю капіталу, ефектом масштабу та технологічним прогресом, а також виступає за активне втручання держави в процес розвитку. Погоджуємося з думкою вчених, що саме нова теорія економічного зростання дає можливість дослідити його через розвиток високотехнологічних галузей, а отже, визначає їх як один із пріоритетів структурних трансформацій реального сектору економіки регіону [16].

У теоріях кумулятивного зростання (теорія «полюсів росту», теорія міських агломерацій Ф. Перру, Г. Мюрдала, Ж.-Р. Будвіля, Х. Ласуе, теорія «осей розвитку» П. Потье, теорія «прямого та зворотного зв'язку» А. Хіршмана, теорія «центр – периферія» Дж. Фрідмана, модель «дифузії інновацій» П. Хаггета, Т. Хагерстанда, модель «вулкан» Х. Гірш, еволюція нерівномірності розвитку всередині країни Вільямсон, Річардсон) основними чинниками росту визначається територіальний поділ праці, мобільність факторів виробництва, інновації та канали їх поширення, локалізація [17; с. 673; 18–20]. Зважаючи на це, можна говорити про те, що ця група теорій не тільки охоплює питання реального сектору економіки через фактори виробництва, а й концентрується саме на механізмах його інноваційного розвитку (впровадження інновацій, наукового прогресу тощо) й не обмежується зростанням лише в контексті результуючого позитивного ефекту на економіку регіону.

Продовженням теорії кумулятивного зростання стали теорії конкурентних переваг (кластерні моделі промислового

та регіонального розвитку – М. Портер, М. Енрайт, С. Розенфельд, Д. Хамфрі, Х. Шмітц; модель «Піраміди конкурентоспроможності регіону» – Б. Гардінер, Р. Мартін, П. Тайлер; циклічна теорія кумулятивної конкурентоспроможності – Дж. МакКомбі, М. Сеттерфілд), які базуються на зростанні регіональної конкурентоспроможності й яку розглядають через максимальне використання виробничих, природних, інтелектуальних, технологічних, інформаційних та інших ресурсів регіону, а також ідеї детермінантів технологічного прориву [17]. Означені теорії, як і попередня група, охоплюють питання інноваційного розвитку реального сектору економіки, що робить необхідним використання їх напрацьованих для забезпечення економічного розвитку в сучасних висококонкурентних умовах.

Висновки. У результаті дослідження механізм структурних трансформацій реального сектору економіки регіону було визначено як систему інструментів, що використовуються регіональними органами влади для досягнення певних цілей зі зміни пропорцій виробництва різних видів товарів та матеріальних послуг регіону. Основними його відмінностями є саме об'єкт (регіональні органи влади), предмет (реальний сектор економіки регіону), а також додаткові особливості та обмеження щодо обрання його інструментів. Серед основних обмежень ключовими визначено мету та завдання структурних трансформацій певного регіону, повноваження регіональних органів влади, а також джерела фінансування, які можуть бути використані означеними владними органами для забезпечення використання обраних інструментів. Також було визначено найбільш пріоритетні та дієві з них: фінансове стимулювання, створення кластерів, спеціальних економічних зон, регіональних інноваційних науково-технічних структур, що відповідає рекомендованим до врахування теоріям регіонального розвитку. Отримані результати є важливим теоретичним підґрунтям для практичного розроблення означеного механізму, а також програм та стратегій регіонального розвитку, що є предметом подальших досліджень.

Література:

1. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) : [наукова монографія] / С.А. Єрохін. – К. : Світ знань, 2002. – 528 с.
2. Мельниченко О.А. Структурні зрушення в національній економіці як об'єкт та результат державної структурної політики / О.А. Мельниченко, В.М. Миколок // Публічне управління: теорія та практика. – 2012. – № 4. – С. 131–135.
3. Чайка Ю.М. Вплив економічних механізмів на структуру економіки України / Ю.М. Чайка // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка». – 2012. – № 6(1). – С. 41–46.
4. Чайка Ю.М. Механізм структурного розвитку національної економіки / Ю.М. Чайка // Вісник КНТЕУ. – 2011. – № 3. – С. 30–41.
5. Пікус А. Теоретичні основи дослідження механізму структурних зрушень в економіці / А. Пікус // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2009. – № 115. – С. 63–66.
6. Кухарская Н.А. Стратегія структурної трансформації економіки регіону / Н.А. Кухарская // Економічні інновації. – 2010. – № 40. – С. 194–206.
7. Цеханович В.Б. Государственная политика формирования перспективной структуры региональной экономики / В.Б. Цеханович // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6 (120). – С. 150–156.
8. Структурные трансформации старопромышленных регионов Украины : [монографія] / В.И. Ляшенко, Л.Г. Червова, Л.М. Кузьменко [и др.] ; НАН Украины, Ин-т экономики промышленности. – Донецк, 2013. – 412 с.

9. Мазур С.А. Покомпонентна структура та зміст механізмів реструктуризації економіки регіону / С.А. Мазур // Економіка та управління АПК. – 2013. – № 10. – С. 73–79.
10. Усатий П.С. Структурные сдвиги в региональной экономике / П.С. Усатый, О.С. Белокрылова; ответственный редактор Ю.С. Колесников. – Ростов н/Д.: РГУ, 2003.
11. Структурні зміни та економічний розвиток України: [монографія] / В.М. Гець, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артюмова [та ін.]; за ред. Л.В. Шинкарук; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
12. Економічний енциклопедичний словник: у 2-х т. / С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.А. Устенко [та ін.]; за ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005.
13. Дорогунцов С. Трансформация структуры экономики: теория и практика / С. Дорогунцов, Е. Горская // Экономика Украины. – 1998. – № 1. – С. 4–11.
14. Попова М.В. Ретроспективний аналіз дослідження реального сектору економіки в теоріях регіонального розвитку / М.В. Попова // Modern Economic Research: Co-Operation, Banking, Public Administration In A Decentralized Environment: international scientific conference, September 26th, 2017: Proceedings of the Conference. – Kielce, 2017. – Р. 48–50.
15. Тодаро М.П. Экономическое развитие: [учебник для экономических вузов] / М.П. Тодаро; пер. с англ. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 667 с.
16. Романюк С.А. Концептуальні засади регіонального розвитку: від теорії до практики / С.А. Романюк; Всеукраїнська мережа фахівців та практиків з регіонального і місцевого розвитку РЕГІОНЕТ. – К., 2014. – 70 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://regionet.org.ua/files/01.RD_Concept_Romanyuk_UA.pdf.
17. Возняк Г.В. Сучасні теорії та парадигми регіонального розвитку: практичний вимір для України / Г.В. Возняк // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 5. – С. 671–677 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/138.pdf>.
18. Стратегічні вектори регіональних трансформаційних зрушень: [монографія] / Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов, Л.М. Качаровська; за наук. ред. Т.П. Галушкіної. – Сімферополь: Фенікс, 2009. – 320 с.
19. Морошкина М.В. Теории экономического развития и новые теории регионального роста / М.В. Морошкина // Инновационное развитие: I Молодежный экономический форум (13–14 ноября 2008 г.). – Петрозаводск, 2009. – С. 36–40.
20. Симкин Д.Г. Теоретические основы развития региона в современных условиях / Д.Г. Симкин // Вестник ОГУ. – 2010. – № 8(114). – С. 114–117.

Попова М.В. Теоретические основы механизма структурной трансформации реального сектора экономики региона

Аннотация. В статье осуществлен анализ содержания механизма структурных трансформаций реального сектора экономики региона. Рассмотрены его основные составляющие и особенности инструментов. Предложена теоретическая схема механизма структурных трансформаций реального сектора экономики региона.

Ключевые слова: регион, реальный сектор экономики, структура, трансформация, механизм структурных трансформаций.

Popova M.V. Theoretical bases of structural transformation mechanism of the real sector of region's economy

Summary. In article the content of structural transformation mechanism of the real sector of region's economy is analyzed. Its main components and features of instruments are considered. The theoretical scheme of structural transformation mechanism of the real sector of region's economy is proposed.

Keyword: region, real economy, structure, transformation, structural transformation mechanism.